

LIDT OM ROMANSKE STENMESTRES ARBEJDER I AARHUS STIFT

Til Minde om et Besøg
i Laasby Kirke i August 1917.

Af *Ejler Haugsted.*

De skriftlige Kilder til Aarhus Bispedømmes ældste Historie flyder meget sparsomt; der kan vel opstilles en Bisperække, og det fortælles, at Biskop Uldkeld faldt i Slaget ved Fodvig 1134; men om Stiftets Udvikling og Organisation kan der ingen Steder læses noget; dog foreligger der i Exordium Carae Insulae (Øm Klosters Krønike) en sammenfattende Udtalelse af Vægt¹): Bispedømmet var før Biskop Svends Tid (1165—1191) meget ringe og fattigt. Der kan ikke være Tvivl om, at denne Karakteristik er rigtig for Bispesædets Vedkommende og navnlig i materiel Henseende; thi mens der i Lund, Roskilde, Slesvig, Ribe og Viborg blev opført store Domkirker og indrettet Domkapitler, kendte man i Aarhus ikke noget til Kanniker, og Bispekirken, der sandsynligvis blev bygget paa Biskop Uldkelds Tid og var indviet til St. Nikolaj, var — at dømme efter den Rest, der er bevaret i den nuværende Frue Kirke — baade lille og tarvelig, bygget som den var af Marksten og Fraadsten uden nogen nu bevarede Prydelser.

Men var Bispen fattig og Bispesædet ringe, saa var der i Bispedømmet baade aandelige og materielle Kræfter i Virksomhed. Byggevirksomheden her stod i det 12. Aarh. ingenlunde tilbage

1) Gertz: *Scriptores minores*, Kbh. 1918—20. II, S. 162. *Erat autem episcopus tunc valde tenuis et pauper.*

for den i noget andet dansk Stift. Før Opførelsen af den store Murstenskatedral, der blev indviet til St. Clemens, i første Halvdel af det 13. Aarh., var der bygget Kirker af Brudsten i saa at sige alle Stiftets Sogne. Mens der i andre Stifter, hvor der blev bygget store romanske Domkirker, paa mange Sognekirker spores en stærk Paavirkning fra Bispekirken — man behøver blot at tænke paa Ribe Domkirkes 40 »Døtre« mellem Tønder og Varde og paa de mange Kirker med Søjleportaler i Viborg Stift — er der her kun ganske faa romanske Murstenskirker, der røber Paavirkning fra St. Clemens Kirke, som Torsager, der dog i hele sin Opbygning har Bjernede til Forbillede, Feldballe og Estruplund; alle de andre er ældre Brudstenskirker. Den lille Domkirke, der formodentlig stod færdig før 1130, kan umuligt have beskæftiget flere Slægtled af Bygmestre og Stenmestre, saaledes som Lund, Ribe og Viborg gjorde, og fra den kan der næppe være gaaet en Strøm af veluddannede Haandværkere ud til Stiftets Kirker; derimod er det tænkeligt, at der til Bispesædet har været knyttet Værksteder, hvor der blev udført Kirkeinventar. Da det berømte gyldne Alter fra Lisbjerg efter al Sandsynlighed er udført til St. Nikolaj Kirken c. 1150²⁾, og da de fleste af de andre gyldne Altre stammer fra Aarhus Stift, er der Grund til at tro, at der fra Midten af Aarhundredet ved Bispesædet har været et Værksted for Fremstilling af disse Altre og maaske andre Værksteder. Men selvom de ukendte Bisper før Svend har haft en Haand med i Spillet med Opførelsen af Sognekirker, kan Bispesædet ved Aagabet ikke have haft den Betydning paa dette Omraade som de andre. I de forskellige Dele af Stiftet har der virket Bygmestre og Stenmestre, der formodentlig er tilkaldt af Kirkenes Bygherrer, det være sig Sognemændene, en Stormand eller Kongen; nogle af dem har maaske været bosiddende paa Stedet, andre kan have vandret fra Sted til Sted; de taler alle Tidens kunstneriske Sprog, og man kan sige to Ting om de bedste af dem: de behandler ret selvstændigt de Motiver, de har modtaget udefra, idet de tilpasser dem efter Landsbykirkens beskedne Di-

²⁾ Poul Nørlund: Gyldne Altre. 1926. S. 210.

mensioner; og deres Værker kan godt taale Sammenligning med, hvad der samtidigt skabes i andre europæiske Lande.

Bygmester og Stenmester har vistnok i Reglen været to Personer, men de har arbejdet godt sammen. Udsmykningen følger sig organisk ind paa sin Plads i Bygværket og samler sig om Apsis, Indgangsdørene og Korbuen. Skønt Arkitektur og Dekoration hører meget nøje sammen, maa vi her lade Bygmesterens Arbejde uomtalt og udelukkende beskæftige os med Stenmesterens. Vi gaar saa vidt muligt kronologisk frem og vil prøve paa at samle indbyrdes beslægtede Arbejder i Grupper.

Nogle af Fraadstenskirkkerne i Stiftets søndre Del hører til de ældste af Sten opførte Gudshuse i Danmark; den rigest udsmykkede er Benediktinernes Kirke i Venge, hvis Plan og Opbygning er angelsachsisk, mens Dekorationen er tidlig normannisk; den er vistnok bygget af Svend Estridsen³⁾. Paa Hovedapsis ses foroven en Rullefrise, »en tandet Frise med forskudte Rundstave«, og derunder et smukt lille tilmuret Vindue indrammet af et Par snoede Søjler med engelske Tærningkapitæler, der forbindes med en Rundstav. I Kirkens Indre er baade Korbuen og Apsisbuen udsmykkede med Søjler under engelske Tærningkapitler (i Korbuen tre Par, der forbindes med Rundstave), og paa Korets Nord- og Syd vægge har der været to dobbelte Blindingsgallerier, af hvilke det paa Nordsiden er bedst bevaret; det underste dannes af fire Dværgsøjler med Baser og Tærningkapitæler og det øverste af Lisener forbundne med Buer. Dette skønne Kor er enestaaende i Danmark; men i flere af de af Fraadsten opførte Sognekirker, der er beskednere udstyrede end Klosterkirken, er der Udsmykning, som forbinder dem med Venge Kirke i Stil og Tid. Paa Skanderup Kirkes Apsis er der 5 Lisembuer og runde Smaavinduer, og paa de lige afsluttede Kor paa Hørning og Framlev Kirker er der tre høje Lisembuer.

Fra Fraadstenskirkkerne i Skanderborg-Aarhusegnen kan en Traad føres til de to Grupper Kridtstenskirker i Grenaaegnen og Nord for Randers. I den første Gruppe træffer vi Portaler med

³⁾ Ejler Haugsted: Benediktinernes Kirke i Venge. 1937.

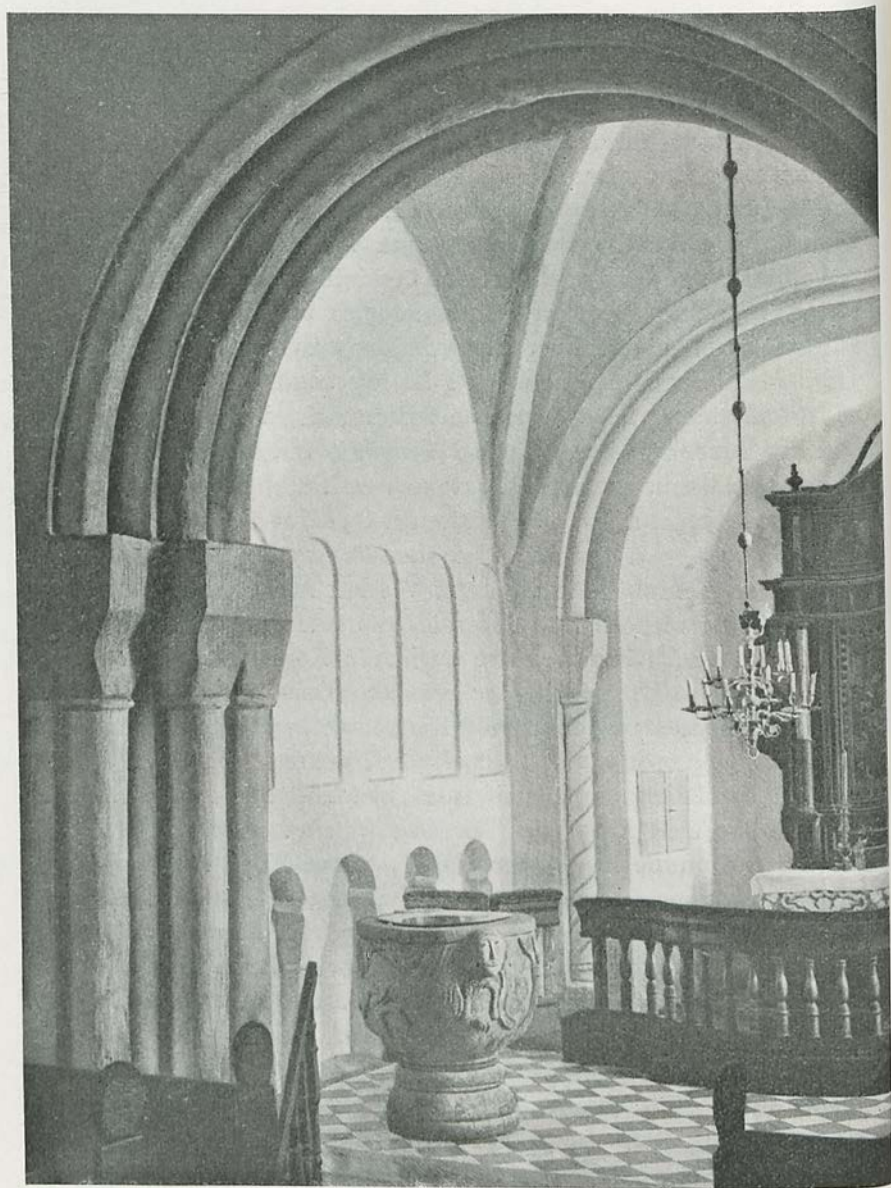

Fig. 1. Koret i Venge Kirke.

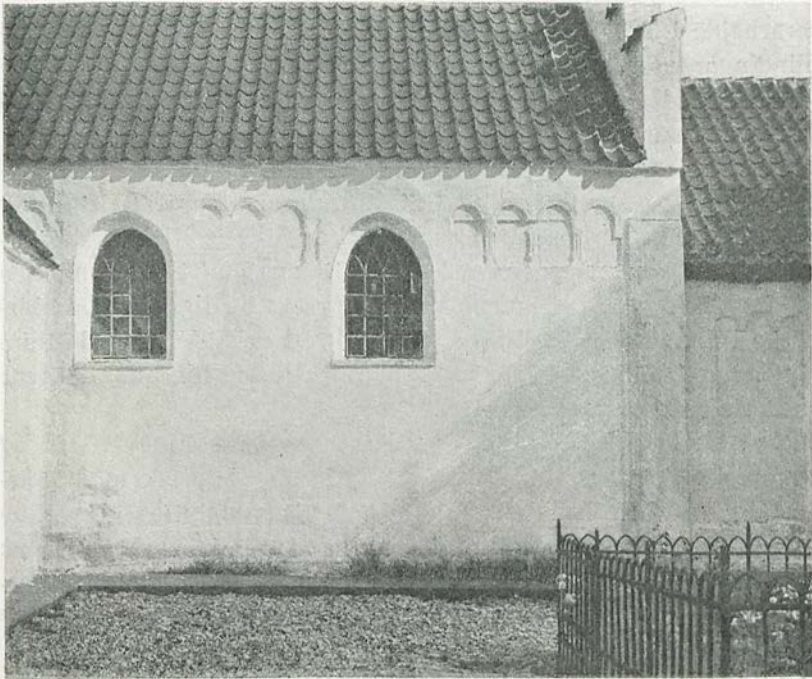

Fig. 2. Dværggalleriet i Hammelev Kirke.

Rullefriser paa Hammelev, Vejlbj og Enslev Kirker; paa den sidstnævntes Korgavl og paa de tre frie Sider af Taarnet paa Voldby Kirke genser vi de tre Lisenbuer fra Høning og Framlev; men hvad der giver Udsmykningen paa denne Gruppes Kirker sit Særpræg, er de nu kun delvis bevarede Dværggallerier, der løber udvendig paa Skib og Kors Ydermure under Tagskægget; det paa Vejlbj Kirkes Kor minder om det indvendige i Venges Kor, men er langt finere udført. Paa Rosmus og Gerrild Kirker er Dværgsøjlerne Baser og Kapitæler rigere udformede, og Buerne er profilerede paa den første og smykket med Perlebaand paa den anden. Et tredje Trin betegner Nødager og Hammelev, hvor Søjlerne spaltes i to eller tre, Baserne danner Kvaste, og Kapitælerne antager Blomsterform. Denne Udsmykning, der er udført med Kniv i den bløde Kridtsten, minder om Billedskæ-

rerarbejde i Træ; den er en Udløber af de engelskprægede Bueblindinger og er vel noget yngre end disse.

I den anden Gruppe genkender vi Apsisbuen fra Venge med dens søjlebaarne Rundstav i Korbuerne i Asferg og Virring.

Mens de engelskprægede Kirker af Fraadsten og Kridtsten findes pletvis og spredt, udgør Granitkirkerne, hvoraf de fleste er beklædt med Kvadre, det store Flertal af Stiftets Kirker; de ældste af dem kan næppe føres længere tilbage end til Begyndelsen af det 12. Aarh., og kunstnerisk set staar de ligesom Domkirkerne i Lund, Slesvig, Ribe og Viborg i Forbindelse med Rhinlandet og Lombardiet. De vigtigste Virkefelter for Stenmestrene er Portalerne og Døbefontene.

Med Undtagelse af nogle Kvaderkirker, som Linaa, Gern og Hammel ved Grænsen til Viborg Stift, der er udstyrede med Søjleportaler, hvis rundbuede Døraabning foroven afsluttes af en Kilestøbue, har Aarhus Stifts Kirker Portaler af en anden Type: Døraabningen i Kvadermuren er rektangulær og afsluttes foroven af en vandret Overligger; men i ikke faa Tilfælde hviler denne paa to svære Karmsten; det er paa Portaler af denne Form, at Stenmestrene i Stiftet udfolder sig rigest.

Vi møder en af de ældste i Laasby knap 30 km Vest for Aarhus. Han har fyldt baade Overliggeren, der har Tympanonform, og Karmstenene med den Slags Relieffer, der kom paa Mode i Begyndelsen af det 12. Aarh., og som vakte Saint Bernards store Forargelse: Fabeldyr alene eller i Kamp med Mennesker. Motiverne stammer fra Orienten og blev bekendte i Vesteuropa gennem Importsager som vævede Stoffer, Sølvskaale og Relieffer paa Elfenben eller Træ. De flade Relieffer med skarpe Konturer fortæller, at Stenhuggeren har haft Træskulptur som Forbilleder, og han har ligesom en Billedskærer indrammet sine Figurer. Paa Tympanon ser vi en Mand med Armene oprakt i Bedestilling flankeret af to bidske Løver, hvis Haler spaltes i Grene over Ryggen; dette Billede, der indtager den Plads, hvor der ofte anbringes et Kors eller den korsfæstede, forestiller maaske Daniel i Løvekulen, et Symbol paa Jomfrufødslen: Ligesom Daniel i den laasede Kule paa underfuld Vis fik Føde bragt af Habakuk og

Fig. 3. Portalen i Laasby Kirke.

blev skaanet af Løverne, blev Jesus undfanget og født af Jomfruens lukkede Moderskød. Karmstenenes rundt indrammede Relieffer er kun til Pynt; til højre en Mand i Kamp med to Drager, han borer med venstre Haand sit Stødvaaben ind i Gabet paa den øverste og synes at dække sig mod den underste med sit spidse Skjold; til venstre for neden en tredje lidt mindre Drage, derover en Mand mellem to firfødde hestelignende Dyr og øverst en Fugl; her er vi inde i Bestiariernes Kreds af Fabeldyr. Inde i Kirken er der to Kunstværker af et helt andet Præg: paa Korbuens Kragsten to Stenbilleder af Løver i højt Relief og i Koret en af de ypperste af de østjydske Løvefonte, som synes at

høre hjemme i Aarhus Stift og derfra at have bredt sig over Grænserne af Viborg Stift mod Nord og Vest og ind i det middelalderlige Ribe Stift mod Syd i Vejleegnen; i alt Fald findes de tættest i Aarhus Stift. Dr. M. Mackeprang, der har studeret Danmarks Døbefonte gennem et langt Liv, hævder med Rette, at denne østjydske Gruppens bedste Fonte taaler Sammenligning med de mest fremragende Fonte i Udlandet. I sit Værk, Danmarks middelalderlige Døbefonte, 1941, har han delt de 180 Løvefonte i forskellige Grupper, af hvilke »den klassiske«, der hører hjemme i Lover og Vester Aabo Sysler, baade kvantitativt og kvalitativt er den største. Laasbyfonten placerer han som en af de mest fremragende af denne Gruppe; den bestaar af en halvkugleformet Kumme, der hviler paa et Fodstykke af Form som et Tærningkapitel. Omkring Kummen er der fremstillet to Par frontstillede liggende Løver, som to og to har et fælles Hoved, der er en Mands. Løvemanken er tydeligt angivet, og Halen, der er slynget mellem Bagbenene, afsluttes over Ryggen af et elegant formet Akantusblad; Rummet mellem de to Par Akantusblade udfyldes af to Fugle (Duer?); paa Fodstykkets fire Skjolde er der i fladt Relief to Løver, en Fugl og en Drage og fire Mandshoveder paa Hjørnerne. Løverne er Efterkommere af den gamle Orients frontstillede Dørvogtere, og deres Opgave er at pryde Fonten, hvor det første af de syv Sakramenter fuldbyrdes, men der er ingen Grund til at tillægge dem nogen symbolsk Betydning. Stenmesteren har vundet en stor Sejr over det genstridige Materiale, Graniten; hans Arbejde er fremragende, ikke blot rent teknisk, men ogsaa med Hensyn til Komposition, Liv og Udtryk, særlig i Mandshovedet.

Mens det maa være to forskellige Mestre, hver for sig fremragende, der har udført Portal og Døbefont i Laasby, er Tulstrup Nord for Knudsø et Eksempel paa de ikke mange Kirker, hvor samme Mand har virket begge Steder; paa Nordportalens ene Karmsten dræber Ærkeenglen Michael, klædt i en lang Kjortel og kendelig paa Vingerne, der naar ham næsten til Fødderne, Dragen med Snohale; paa Fontens Kumme udfylder to Engle med Kjortel og lange Vinger Rummet mellem de to Løvepar; der

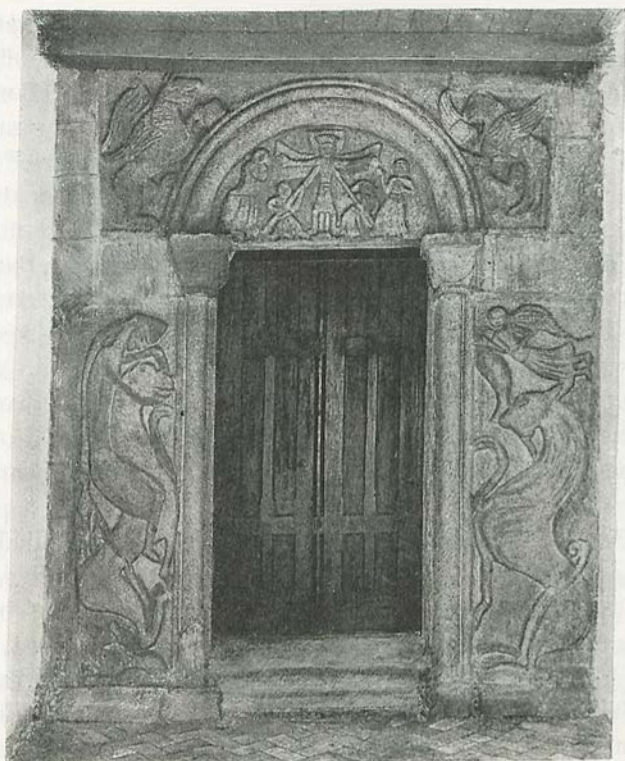

Fig. 4. Portalen i Stjær Kirke.

er saa stor Lighed mellem Englenes Vinger og Hoved, at man maa tro, at samme Mand har udført begge de lave Relieffer. Samme Haand spores ogsaa i den smukke Akantusranke paa den anden Karmsten og Slyngerne langs Kummens Overkant⁴⁾.

Blandt denne Egns Karmstensportaler er den i Stjær (Framlev Herred) den virkningsfuldeste; jeg glemmer aldrig det Indtryk, jeg modtog, da jeg en klar Sommerdag aabnede Vaabenhusedøren og blev staaende overvældet af den rige Billedflade, der med eet traadte ud af Mørket i den klare Dag. Fabeldyrene paa Karmstenene slog stærkest, men efterhaanden gjorde ogsaa Hovedbil-

⁴⁾ Mackeprang S. 256 f.

ledet over Døren sig gældende. — Portalen skiller sig fra de andre Karmstensportaler ved, at Mesteren har indrammet Døren med to Trekvartsøjler hugget ud af Karmstenenes Hjørner og ved Hjælp af en Rundstav har formet et falsk Tympanon paa den rektangulære Overligger. Under Bueslaget staar Frelseren foran Korset omgivet af Longinus med Lansen og Stepaton med Isopstænglen, Maria og Johannes. Kristus modtager den indtrædende. Udenfor Bueslaget staar to vingede Løver paa Bagbenene som Dørvogtere. Paa Karmstenen til venstre bryder en spinkel Samson Gabet paa en stejlende Løve; mens til højre en lille Engel svæver over en anden Løve; hvis Mesteren har givet St. Michael en Løve i Stedet for en Drage, har begge Karmstensreliefferne symbolsk Betydning; thi baade Samsons Kamp med Løven og Michaels med Dragen forestiller Kristi Sejr over Djævelen.

Paa Fonten i Stjær findes de almindelige frontstillede Løver ikke; men man kan med Besvær udfinde, at der under Buer er fremstillet fire Løver i fladt Relief. Dr. Mackeprang har sammenstillet denne Font med den langt skønnere Font i Vor i Rougsø Herred⁵⁾, hvor der under de to Buer ses en liggende Løve og en Fugl, og Mellemrummet udfyldes af Akantusranke. Roosval⁶⁾ har gjort det sandsynligt, at denne fremragende Font er kopieret efter en orientalsk Sølvskaal af samme Type som en, der er funden i Älvkarleby.

I to Kirker tæt ved Aarhus, Hasle og Lyngby, og i Mørke i Øster Lisbjerg Herred er der bevaret Rester af Karmstensportaler, der, som Dr. Mackeprang formoder, skyldes samme Mester. I Hasle er der paa den østre Karmstens smalle Flade mod Døren et Rankeslyng⁷⁾, der er meget forskelligt fra den almindelige romanske Akantusranke, og som forløber i Ottetal, der krydser hverandre; og paa Forfladen ses en staaende Løve under en stejlende; paa den vestre en Løve, der sluger en Mand; i Lyngby

5) Mackeprang S. 262 ff.

6) Studier i Danmark. S. 48 f.

7) Mackeprang S. 22, 282.

er der baade det samme Rankeslyng og lignende Løver. I Mørke er der Karmstensløver af samme Præg. Mærkelig nok er de to Fonte i de sidstnævnte Kirker meget ens; de karakteriseres af langbenede, slet udførte Løver med fælles Hoveder; de kappes i Plumshed; men Hasle vinder Prisen! Det maa være en anden meget ringe Stenhugger, der er Mester for dem.

I Todbjerg c. 12 km Nord for Aarhus kan vi ligesom i Tulstrup se, at samme Mester har udført baade Font og Portal-skulpturer. Fonten, der er af samme Type som den i Tulstrup, karakteriseres af en Akantusranke langs Kummens Munding og har det Træk for sig selv, at der mellem Løveparrene staar to Fugle i Stedet for Engle. Tympanonrelieffet, der indrammes af en med Fontens nærbeslægtet Akantusranke, forestiller to frontstillede Løver i Profil hver paa sin Side af en ganske lille Mand, der næppe kan opfattes som Daniel; de to Dørvogtere har samme store Akantusblad som Haledusk, samme Manke og er udført med samme Dygtighed, men elegantere end Fontens Løver⁸⁾.

Disse Dørvogtere i Tympanon er meget almindelige i Aarhus Stift, hvor der findes mange flere end i de andre jydsk Stifter tilsammen; langt mod Vest ser man i Grædstrup og Nørre Snede to Løver med fælles Hovede; men Profilløver som i Todbjerg er det almindelige; de adskilles hyppigt af en Mand, i enkelte Tilfælde af et Kors, en Søjle eller et Træ. Skulde jeg fremhæve en enkelt Kirke, maa det være Stilling, den kullede Kirke Øst for Skanderborg ved Stilling Sø; der er over Kvindedøren to Profilløver og over Mandsdøren en Grif (vinget Løve med Ørne-hoved, Griffenfelds Vaabendyr) og en Løve, der begge giver Pote. Paa begge Tympana er der foran Dyrene to pilasterbaarne Arkader, som faar en til at tænke paa de i den bløde Kridtsten mere detailleret udførte Blindinger paa Hammelev og Nødager Kirker.

Helt enestaaende er to tympanonlignende Relieffer, der er anbragt Side om Side i Korbuen i Randlev i Hads Herred og er indrammede af en Tovsnoning; hver af dem deles af Bueslag i tre Felter; i det nordre fremstilles Syndefaldet: Gud Fader i det

⁸⁾ Mackeprang S. 256 f.

midterste Felt strækker Hænderne ud mod Adam, der søger at skjule sig bag Træet, mens Eva med udbredte Arme staar bagved Skaberens Ryg. Parret er klædt i det 12. Aarhundredes korte Dragt med Bælte og Skaberen i lang Præstedragt. I det søndre ses den korsfæstede, Kristus som den gode Hyrde og det Guds Lam med Korset. Synd og Naade i kort Begreb.

Løvefontene er indordnede i forskellige Grupper i Dr. Mackeprangs rigt illustrerede Værk, som jeg her henviser til⁹⁾; men jeg vil dog for at give et Indtryk af, hvor forskellige det 12. Aarhundredes Stenmestre var, pege paa nogle af disse Skoler. I Nærheden af Randers er der paa begge Sider af Grænsen til Viborg Stift 24 Fonte, hvor de to Løvepar er udført i fladt Relief; man har indskrænket sig til at hugge Grunden bort omkring Løvekroppene, der fremtræder som unuancerede Omridstegninger.

I Voer- og Hadsherred møder vi en Gruppe, der i Reglen har en Fod af Form som en Keglestub; baade Kumme og Fod dækkes af fast og sikkert formede flade Relieffer. Paa Kummen færdes to Par frontstillede Profilløver, hver med sit Hoved, freddeligt i en Skov af Akantusranker. Dyrene skilles af Ornamentstriber, som indrammes af Tovsnoninger; Foden dækkes af en Række Palmetter, hvis Mellemrum udfyldes af Liljer paa lange Stilke; den indbyrdes Lighed og det fremragende Stenhuggerarbejde tyder paa, at denne lille Gruppe stammer fra samme Værksted. Fontene i Gosmer og Torrild kan nævnes som de smukkeste. Løverne i Odder vender Hovederne ud mod Beskueren. Som en Modsætning til dette Værksteds elegante, virtuost udførte Arbejder kan vi nævne den mægtige Font i Nørre Snede, hvor to Par Løver, der ligner Tyre, vandrer gravitetisk fremad; de er udført i meget højt Relief, og de to fælles Mandshoveder ser bistert frem for sig mellem de flettede Manker; ringere Efterligninger findes i Nabokirken Ejstrup, i Daugaard ved Vejle og i Gellerup ved Herning i Ribe Stift; da denne Kirke er opført

⁹⁾ Mackeprang S. 201—298.

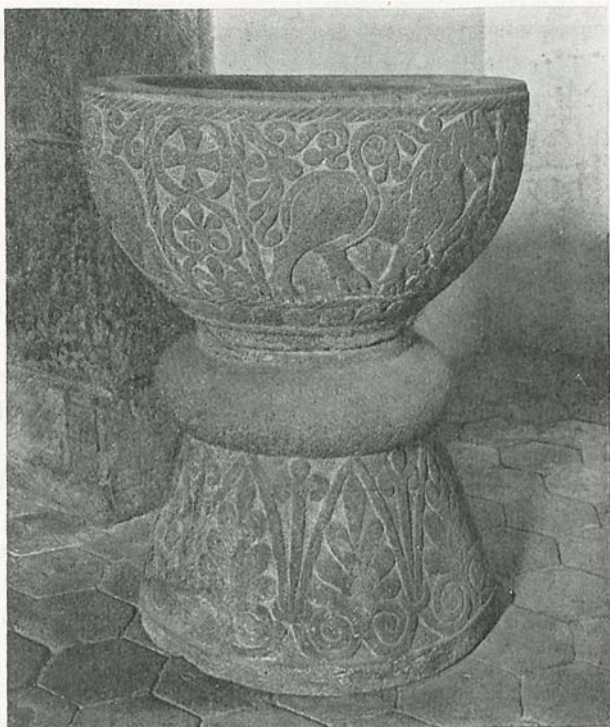

Fig. 5. Fonten i Gosmer.

1140, maa Fonten i Nørre Snede være ældre. Det er altsaa for Løvefontenes Vedkommende lykkedes Dr. Mackeprang at sammenstille et Antal Grupper og at gøre det sandsynligt, at der i Aarhus Stift har virket adskillige Værksteder hver med sit Særpræg; men der kendes ikke eet Mesternavn, og det er ikke let at ordne dem kronologisk; men da de alle taler det 12. Aarhundredes Formsprog, er det rimeligt at tro, at ingen er yngre end Aar 1200. Hvis man sætter Nørre Snede Fonten til ca. 1120 og Hads- og Voerherreds-Gruppen til henimod 1200, har Fontemestrenes Virksomhed i Aarhus Stift strakt sig over c. 80 Aar.

Langt større Sikkerhed kan der dog naas for en lille fasttømret Gruppe Stenmesterarbejder bestaaende af Fonte, Portal-

skulpturer og en Ligsten¹⁰). Da 8 af de 16 jydsk Fonte staar i Kirker i Nørre Dyrs Herred og de andre i nærliggende Herreder, er det sandsynligt, at Værkstedet har ligget i dette Herred. Desuden findes der fem i Vestfyn og to i Angel. Da det er paavist af Dr. Ødum¹¹), at Kalken i Valdemarsmuren i Dannevirke er brudt i Brædstrup Klint Nord for Grenaa, kan Dr. Mackeprang tænke sig, at ikke blot Fontene i Angel, men ogsaa de vestfynske, der staar i Kirker ved Bogense og Assens, kan være bragt til deres Bestemmelsessteder af Kalkskuder, der før til Slesvig fra Djursland¹²).

Alle de fra det i Nørre Herred stedfæstede Værksteds Fonte er udførte med stor Dygtighed, og de er meget ens i deres Udsmykning; Kummen er foroven afsluttet af en Tovsnoning, og paa dens Sider er der i fladt Relief udhugget et eller to Bælter af Akantusranker, som det er en Øjnenes Lyst at skue; hvor der er to Bælter, ses Bladværket i det øverste forfra og er formet i tre Flige, der smukt udfylder Rankernes Buer, mens Bladene paa det smallere nederste Bælte ses fra Siden og har de Former, som vi kender fra de klassiske Løvefonte. Foden, der i Reglen skilles fra Kummen ved en Tovsnoning, er hyppigst formet som en Tærningkapitæl, paa hvis af Tovsnoning indrammede Skjolde der er Relieffer; i Villersø ser man fire Løver, hvis Hoveder udfylder de fire Hjørner mellem Tovsnoningerne; paa andre er der en løbende Profilløve, der rækker Tunge. Foden kan ogsaa være formet som en Keglestub eller en Pyramidestub. Den dygtige Stenmester, som vi har lært at kende i disse fint udførte Fonte, har ogsaa givet sig af med Portalskulptur. I Rimsø Kirke i Nørreherred og i Ørsted og Vejlbj i Naboherreder mod Vest er der ialt fem Portaler, der maa være udført af hans Mesterhaand. Akantusrankerne, den rigelige Anvendelse af Tovsnoninger og den ypperlige Teknik røber ham; men her lærer man ham at kende fra en ny Side i de mange Menneskefremstillin-

¹⁰) Mackeprang S. 299—305.

¹¹) I Naturens Verden 1938 S. 193 ff.

¹²) Mackeprang S. 14—15.

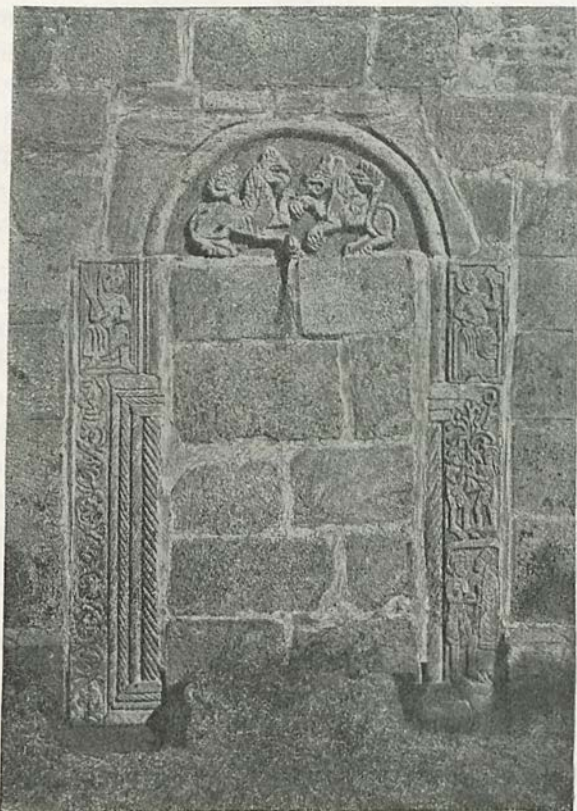

Fig. 6. Den søndre Portal i Ørsted Kirke.

ger. Alle fem Portaler er ens opbyggede af to Karmsten og en Overligger. Ligesom i Stjær er der i Karmstenenes indre Hjørner udhugget en Trekvartsøjle, som fortsættes af et Bueslag, der danner en falsk Tympanon paa Overliggeren; men her er to Ejendommeligheder: Søjlerne og Buerne er tovsnoede, og Søjlekapitælerne er ikke anbragt ved Overgangen fra Karmsten til Overligger, men et Stykke længere nede. Paa Sydportalen i Ørsted ser man særlig tydeligt Slægtskabet med Fontene; paa den søndre Karmsten er der ikke mindre end tre Tovsnoninger bag Søjlen, og Resten af dens Flade dækkes af en Akantusranke, som

vi kender fra Fontene. I Tympanon ses to fint udførte front-stillede Løver, der ikke kan fornægte Slægtskabet med dem, vi kender fra Fontenes Fodstykker; men paa den østre Karmsten viser det nye sig: Menneskefigurer i det flade Relief, som anvendes Europa over i det 12. Aarh. Den tronende Kristus, Syndefaldet og et Ægtepar i Datidens Dragt, formodentlig Kirkens Stiftere¹³⁾; over Rankeslynget paa den anden Side en kronet Konge med Sværd (Saul) og en Harpespiller (David). Paa den nordre Portal, hvor Tovsnoingen er ført helt igennem paa Rundstaven omkring Tympanon, hvor Kristus troner omgivet af to Mennesker, er der paa hver Karmsten tre Mennesker, maaske Apostle. Paa Korets Sydмур sidder en Billedkvader med Kristus omgivet af fire Apostle under Bueslag. Paa Sydportalen i Vejlbj, Sønderhald Herred, den smukkeste af dem alle, troner Kristus omgivet af to Mænd med Bøger i Tympanon, udenfor Rundstavene skimtes to tilbedende Skikkelser, paa den østre Karmsten Slangen i Kundskabens Træ over Adam og Eva med Figenblade, paa den vestre to af de hellige tre Konger med Kroner og Maria med Jesusbarnet paa Skødet. Paa den mindre Portal i Rimsø er der i Tympanon en Løve og paa Karmstenene fire hellige Mænd og en Fugl. Fra samme Værksted maa en Ligsten stamme, der fra Løvenholm i Gesing Sogn er ført til Nationalmuseet; den er indfattet af en Tovsnoing; indenfor et Bueslag staar en Bisp med Mitra og Stav, under hans Fødder Korslammet; der kan ikke være nogen Tvivl om, at denne Ligsten er udført af Mesteren for baade Fontene og Portalerne; thi Teknikken er den samme, Bispen, St. Nikolaj af Myra, er anbragt paa samme Maade som Karmstensfigurerne, og Korslammet kendes fra en af Fontene, den i Hyrup i Angel; og saa faar vi endda Mesterens Navn at vide; foruden Runeindskriften læses der paa en af Kortsiderne Horderus (nogle af Bogstaverne er Runer, andre Majuskler). Efter Dragterne at dømme maa Mesteren have levet i den tredje Fjerdedel af det 12. Aarh. Der er altsaa fastslaaet baade Sted og Tid for en fremragende Stenmesters Virk-

¹³⁾ Poul Nørlund: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1935, S. 8, 15.

somhed, og det ligger da nær at antage, med Støtte af Dr. Mackeprangs Gruppering af Fontene, at der i andre Egne af Stiftet har virket Mestre, der har haft Svende og har fundet Efterlignere. De engelskprægede Arbejder i Fraadstens- og Kridtstenskirkerne skiller sig ud som meget gamle (fra Aartierne omkring 1100). I Granitkirkerne har man endnu ikke mange Holdepunkter for Kronologien; men man er vel nu enig om, at de i Jylland er opført og udsmykket i Tiden mellem c. 1120 og Begyndelsen af det 13. Aarh. Karmstensportalerne i Egnene Vest for Aarhus og Fonte som den i Nørre Snede kan vel være udført før Aarhundredets Midte, mens mange Løvefonte og Tympanonrelieffer er bleven til paa Valdemar den Stores Tid og de mere forfinede Arbejder af Fontemesteren i Hads- og Voerherreder og Horder i Djursland stammer fra Aarhundredets Slutning. Da Teglblændingen, hvorved der skaffedes et godt Byggemateriale, der var langt lettere at tilvejebringe end Granitkvadrene, havde gaaet sin Sejrs- gang over hele Kirkeprovinsen Lund, var de romanske Stenmestres Tid forbi, og deres Kunst blev glemt; men mange af deres uforgængelige Værker vidner om, at der ogsaa i det ringe og fattige Aarhus Bispedømme i det 12. Aarh. blev skabt værdifuld Kunst in majorem Dei gloriam.